

Сушко З. С.,
Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ВЛАСНИХ НАЗВ ЮРИЄМ ЛІСНЯКОМ НА ОСНОВІ РОМАНУ Ч. ДІККЕНСА «ВАЖКІ ЧАСИ»

У статті розглянуто переклади власних назв на українську мову Юрієм Лісняком у романі Ч. Діккенса «Важкі часи» в аспекті їх семантичної тотожності. Проаналізовано важливість відтворення структури і семантики власних назв, які в художній літературі набувають великого значення як один із стилістичних засобів характеристики героїв.

Ключові слова: Ю. Лісняк, художній переклад, власна назва, антропоніми, топоніми.

В статье рассмотрены переводы имен на украинский язык Юрием Лисняком в романе Ч. Диккенса «Тяжелые времена» с точки зрения их семантической точности. Проанализированы важность воссоздания структуры и семантики имен, которые в художественной литературе приобретают большое значение как один из стилистических средств характеристики героев.

Ключевые слова: Ю. Лисняк, художественный перевод, собственное, антропонимы, топонимы.

The article deals with translations of proper names into Ukrainian language by Yuriy Lisnyak from the point of view of their semantic identity. The importance of a reproduction of structure and semantics of proper names which are great importance as one of the stylistic characteristics of the characters in the literature.

Key words: Yuriy Lisnyak, literary translation, proper name, anthroponomy, place names.

У сучасному українському духовному просторі особливу роль відіграють художні переклади, які є, за словами І. Франка, «золотим помостом між народами». Справді, це – спілкування між літературами та культурами, які взаємозбагачують та взаємодоповнюють одна одну. Вагомий вплив на українську літературу мали українські переклади Ю. Лісняка, який відкрив для українського читача багато творів світової класики. Для нього надзвичайно важливим було апробувати українське слово на кращих зразках світової літератури, утверджуючи його в європейському контексті.

Актуальність теми зумовлюється важливістю вивчення особливостей перекладу власних назв, що є важкою і клопіткою працею, яка вимагає від майстра перекладу навичок, що поєднують у собі цілий комплекс елементів психологічного характеру, особливостей художньо-естетичного значення, традицій країни писання і звичаїв мови – джерела. **Об'єктом** дослідження нашої розвідки є особливості перекладу власних назв. **Предмет** – особливості перекладу топонімів та антропонімів Юрієм Лісняком на основі роману Ч. Діккенса «Важкі часи».

Мега статті полягає у виявленні особливостей відтворення власних назв Юрієм Лісняком як мовно-естетичних знаків національної культури на основі зіставного аналізу. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: (1) здійснення порівняльного аналізу перекладів власних назв на семантичному та синтаксичному рівні; (2) вивчення впливу обраного Ю. Лісняком методу інтерпретації на повноту відтворення естетичності в художньому перекладі.

Концептуальною базою дослідження є праці видатних науковців і лінгвістів, а саме: Л.С. Бархударова, Т.А. Журавльової, Р.П. Зорівчак, В.В. Коптілова, Т.Г. Левицької, О.А. Леонovich, А.І. Рибакіної, А.М. Фітермана, Л.Я. Черняхівського та ін.

Наукова новизна полягає у вивченні особливостей перекладу власних назв Ю. Лісняком на основі роману Ч. Діккенса «Важкі часи», з урахуванням семантичних та стилістичних відповідностей.

Слушно з цього приводу є думка Д. Єрмолович про те, що «завдяки перекладній літературі іноземні власні назви стають, тією чи іншою мірою, звичними і зрозумілими читачеві, одночасно натякаючи на щось нове і чуже, що притаманне іншій нації, її культурі й мові. Передача імен і назв це лише один із багатьох випадків, способів і видів вираження національної своєрідності» [4, с. 64].

Ч. Діккенс належить до тих митців слова, персонажі яких, а, радше, їхні прізвища давно вже стали загальновідомими. Підтвердженням цієї думки щодо кількості промовистих власних назв можна вважати роман «Hard times», специфіка якого полягає у вільній естетичній цінності та досконалості образів твору у порівнянні з сюжетом.

Переклад Ю. Лісняка значно доповнює українську діккенсіану і знаменує собою якісно новий щабель вітчизняного перекладознавства. Переклад роману «Важкі часи» здійснений Ю. Лісняком вийшов у світ 1970 року у видавництві «Дніпро». Маючи за взірць різні попередні моделі тексту перекладу та застосовуючи власні перекладацькі методи, Ю. Лісняк цілеспрямовано і послідовно дотримується правдивості у відтворенні образотворчого спектру письма автора першотвору. За спостереженнями Л. Богачевської, його переклад, незважаючи на певні лексико-граматичні трансформації, «відтворив діккенсівський стиль письма і «дух» оригіналу, зберігши особливості сюжетобудування й часопросторових вимірів, своєрідності характерології і т.ін» [1].

«Thomas Gradgrind» («мучити надмірною вимогливістю») – Томас Товкматч, «Mr. M'Choakumchild» (перша частина прізвища «Choak» є омофоном англійського слова «choke» – не давати дихати, «душити», «заглушати»; друга «child» – дитина – «Пан Дітодавс»). Отже, у дослівному перекладі прізвища вчителя маємо: «той, хто душить дітей». Ю. Лісняку вдалося передати значеннєву основу оригіналу, помінявши місцями складові частини прізвища головного героя твору.

Автор репрезентує головного героя персонажа роману Томаса Товкмача («Thomas Gradgrind») як тупого, обмеженого вчителя, що калічить дитячі душі своїм культом цифр і фактів, своєю ворожістю до уяви і подій,

нав'язуючи (втовкмачуючи) всім свої погляди на життя: «*A man of realities. A man of facts and calculations*» [5, с. 2]. – «*Томас Товкмач, пане добродію. Людина здорової думки. Людина фактів і розрахунку*» [3, с. 78]. «*A man who proceeds upon the principle that two and two are the four*» [5, с. 2]. «*Людина, яка завжди керується правилом, що два плюс два – чотири і ні на крихту не більше, і якої ніхто в світі не переконає, ніби може бути не так*» [3, с. 78]. Саме манера викладу думок Товкмача характеризує його не менше, ніж промовисте прізвище. Заради яскравішого відображення основних рис Гредграйнда, Діккенс використовує таке порівняння – метафору: «*he seemed a kind of cannon loaded to the muzzle with facts, and prepared to blow them clean out of the regions at the discharge*» [5, с. 2] – «...він був схожий на якусь, немовби гранату, по саме горло набиту фактами й готову одним випалом вибити їх (учнів – З.С.) із царини дитинства» [3, с. 26]. Отже, Ю. Лісняк використовує слово, яке не тільки розкриває сутність персонажа українською мовою, але й водночас зберігає його природне звучання англійською мовою: «*Toalkmuch – who is talking much*» – «*Той, хто багато теревенить, навіть подумки*» (переклад наш – З.С.) [2].

Значущість прізвища головного героя детермінується також поєднанням «вибухових» звуків «гр-гр», що схоже на «гирчання собаки» [6]. Крім того, семантично антропонім «Gradgrind» складається з двох англійських слів: «*grade*» – «міра, сорт, оцінка», та «*grind*» – «перемелювати, стирати в порошок» [2]. Герой, справді здобув високе положення, ставши парламентарем якраз завдяки тому, що він уміло «перемелює» свідомість школярів і дорослих своєю теорією фактів: «*He nasadжує нічого іншого і все інше викоринює*» [6].

Наступна знахідка перекладача – містер Баундербі («*Baunderby*»). Це прізвище також має прозору семантику («*bounder – a disapproving word for a man who has behaved in a way that you think is morally wrong*» – пройдисвіт, хам [Lingvo]). Для адекватного відтворення значення цього антропоніма, перекладач проникає у внутрішню суть персонажа, визначаючи домінуючі риси його характеру, тим самим наповнюючи український відповідник семантично яскравим змістом. Антропонім «Горлодербі» повністю віддзеркалює основні риси персонажа: він «мав гучний голос, дивився зухвало, сміявся різко, металічно» та полюбляв безкінечно вихвалитися несправжніми своїми досягненнями, врешті виявився брехуном. Саме звучання другої частини англійського слова наштовхнуло перекладача на схожість з поширеним українським словосполученням «дерти горло». Перекладач цілком доречно обирає зазначене вище прізвище на основі їдкої, іронічної (адже автор вживає табуйоване «*fancied*») характеристики Діккенсом свого персонажа:

«*He had not much hair. One might have fancied he had talked it off; and that what was left, all standing up in disorder, was in that condition from being constantly blown about by his windy boastfulness*» [5, с. 12-13].

«*Волосся на голові в нього було небагато, і мимохіть уявлялося, ніби його повиривали ті бурі та шквали теревенів і хвальби, що без утуну вилітали йому з уст; та й те, що лишалося, було завжди розпатлане, напевне, тими самими вітрами*» [3, с. 37].

Учитель Чокемчайлд («*Choakumchild*») повністю відповідає вимогам взірцевої школи (model school) пана Товкматча: прихильник застарілих методів викладання, не сприймаючий своїх учнів як особистостей, а більш того – як дітей, черствий та без будь-якої живої уяви чи розуміння. Він нічим не видатний, мов неживий, дерев'яний, тому і порівнюється з ніжкою від фортепіано, і звичайно, нічому людському не зможе навчити дітей:

«*He and some one hundred and forty other schoolmasters, had been lately turned at the same time, in the same factory, on the same principles, like so many pianoforte legs*» [5, с. 7]. – «*Його самого й ще з півтора ста шкільних учителів тільки нещодавно виготовили однією партією, за одним зразком, на тій самій фабриці, ніби виточили сто сорок ніжок до фортепіано*» [3, с. 30]. За всі ці заслуги вчитель отримує від перекладача влучне прізвище Дітодавс.

Ще одним прикладом конотативно забарвленої власної назви в романі є антропонім «*Stephan Blackpool*» [5, с. 66]. Семантика прізвища («*black*» – чорний, «*pool*» – колодязь) дуже важлива, оскільки це прізвище робітника, враженого несправедливістю тогочасних законів, який не може змінити своє життя, але й не має сили терпіти. Ю. Лісняк знайшов цікавий аналог цьому антропоніму, наділивши Стівена прізвищем «Бездол» [3, с. 45].

В романі Ч. Діккенса «промовисти» імена використовуються не тільки для людей: собаку Сісі Джюп звать «*Merrylegs*» [5, с. 290] («*merrу*» – веселий, «*legs*» – ноги), і цей антропонім теж не випадковий. Батько Сісі працював у цирку, і собака брав участь у його номерах. Ю. Лісняк творчо підходить до відтворення відповідника цієї назви в українській і надає собаці кличку «Танцюй» [3, с. 48], що повністю відповідає задумові автора оригіналу.

Отже, слід за акцентувати, що всі зазначені вище антропоніми відтворено перекладачем на високому мистецькому рівні. Більш того, перекладаючи їх, Ю. Лісняк навіть прагне зберегти кількість складів або певну фонетичну подібність до оригіналу. Важливим досягненням перекладача є те, що всі ці власні назви не тільки зберегли свою денотативну і конотативну семантику, але й не втратили національного колориту. Прізвища «Товкматч», «Дітодавс», «Горлодербі» не можна назвати власне українськими, вони загалом співмірні з англійськими власними назвами.

Про багатство мовної палітри Ч. Діккенса свідчить той факт, що письменник володіє рідкісним вмінням знаходити приховані художні потенції у звичайних словах, так будувати текст, що його художні якості не лежать на поверхні і не подаються у вигідному освітленні, а навпаки, відступають у глибину контексту, від чого стають ще більш вагомими, місткішими і глибшими.

У романі «Тяжкі часи» також поширені власні назви, сповнені викривального змісту, завдяки емоційному навантаженню та конотативній забарвленості одразу промовляють до читача оригіналу. Наприклад, назва оселі, в якій мешкає сім'я Товкматчів – «*Stone Lodge*» [5] – («*stone*» – камінь, «*lodge*» – приміщення, оселя) – в

перекладі Ю. Лісняка – «Кам'яна Осада» [3]. Перекладач відтворив перший компонент топонімом, одночасно розширивши семантику другого компонента шляхом заміни лексеми «оселя» на «осада». Такий відповідник вважаємо цілком виправданим, оскільки в англійській мові є лексема «lodgement», яка є полісемантичною (в перекладі: 1) «приміщення, житло»; 2) «закріплення на захопленій позиції»). Військовий термін «осада» вжитий для чіткішого опису будинку, в якому діти Томаса Товкматча почувалися немов у тюрмі, бо не мали змоги спілкуватися зі своїми однолітками й просто розважались у власній оселі. Опис будинку яскраво промовляє сам за себе: *«Той дім, де неподільно панували факти, звався Кам'яна Осада [3, с. 32]. Ніщо-бо не прикривало й не пом'якувало тієї топографічної деталі, того невблаганного факту [3, с. 32]. Все розраховано, вимірено і зважено...» [3, с. 32].*

Не менш цікавим авторським топонімом є і назва міста, де відбуваються події «Coketown» («coke» – кокс, «town» – місто): *«То було місто, збудоване з червоної цегли, а отже, воно мало б бути червоне – коли б не дим та сажу. Але через дим та сажу воно було неприродно червоно-чорне, мов розмальоване обличчя дикуна. То було місто машин та високих коминів, що з них ніколи не уриваючись, соталися та соталися нескінченні димові гадюки» [3, с. 43].* Метафоричні образи «розмальованого дикуна», «димових гадюк» посилюють і увиразнюють значення топонімів Ю. Лісняка. Цю власну назву відтворено методом поєднання транскрипції з перекладом основи оригіналу, і в його інтерпретації назва міста звучить як «Кокстаун» [3, с. 33].

Про професійність підходу до відтворення першоджерела Ю. Лісняком свідчить також переклад інших географічних реалій. Так, для топоніма «Pool's End» [5, с. 27] – (район міста, де мешкає Сісі Джюп) знайдено український аналог «Гузирі» [3, с. 45], який в цьому контексті набуває конотативної забарвленості, доповнюючи загальну пейоративну характеристику міста. Обраний Ю. Лісняком метод інтерпретації вимагає максимального наближення до рецепції україномовного читача, зберігаючи форму, зміст, образність та художній світ оригіналу загалом, що створюється ним не лише за допомогою лексичних одиниць мови, а й вивершується на вищому синтаксичному рівні.

Можна стверджувати, що Ю. Лісняку вдалося надзвичайно влучно передати українською мовою, зберігаючи семантику «промовляючого» імені і типу для мови оригіналу словотворчу модель, екзотичну для мови перекладу, як того вимагає найвищий рівень художнього перекладу. **Перспективи** подальших розвідок у галузі перекладу власних назв ми вбачаємо також і в аспекті дотримання еквівалентності художнього перекладу.

Література:

1. Богачевська Л.О. Чарльз Діккенс і українська література: проблеми рецепції і типології. Автореф. дис. ... канд. філолог. наук 10.01.05/ Л. О. Богачевська Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2007. – 22 с.
2. Большой англо-русский словарь: В 2-х т. Ок. 150000 слов. / Под общ. рук. И. Р. Гальперина. – 3-е изд. стереотип. – М. : Рус. яз., 1979. Т.1. – 822 с.; Т.2. – 864 с.
3. Діккенс Ч. Тяжкі часи / Пер. з англ. Ю. Лісняка / Ч. Діккенс. – К. : Дніпро, 1970. – 282 с.
4. Ермолович Д. И. К вопросу о раскрытии содержательной структуры имен собственных в переводе / Д. И. Ермолович // Тетради переводчика / Под ред. Я. С. Бархударова. – Москва, 1981. – Вып. 18.
5. Dickens Ch. Hard times / Ch. Dickens. – London : Penguin books, 1994. – 329 p.
6. ftp://lib.herzen.spb.ru/text/zatsarinina_12_86_287_291.pdf.